

Devlet Dini İnşası ve Ekber Şah Tecrübesi

Devlet Dini İnşası ve Ekber Şah Tecrübesi

<http://www.genckolik.net/turk-ve-dunya-tarihi/348580-devlet-dini-insasi-ve-ekber-sah-tecrubesi.html>

Cizvit papazlarından Bartoli “Baba (Padre) Ridolfo Akuaviva’nın Büyük Moğol Yanındaki Görevi” adlı Latince kitabında, Ekber Şah’ın büyük bir toplantı yaparak oraya din bilginlerini ve komutanları çağırıldığını, uzun zamandan beri tasarlamış olduğu yeni bir din kurma ve onun başı olma niyetini aşağıdaki şekilde açıkladığını yazar.

“Bir baş tarafından yönetilen bir devlette yaşayanların birbirinden ayrı ve birbirine karşı inançlar beslemesi ve başka başka kanunlarla yönetilmesi doğru değildir. Dolayısıyla bütün bunları birleştirmeliyiz; şöyle ki hem hepsi bir olsunlar, hem de o birin içinde hepsi bulunsun. Böylelikle herhangi bir din içindeki iyi şeyleri kaybetmemek ve öbürlerindeki daha iyi şeyleri de kazanmak gibi bir kazanç sağlamış oluruz. Bunu yapmakla Allah’a tapma işi, halkın rahatlığı ve devletin güvenliği sağlanmış olur.”

Ekber Şah, farklı dinlere sahip olan tebaasını ortak tek bir din çatısı altında birleştirme projesiyle nev’i şahsına münhasır bir imparator olmaya çalışmıştır.

Ekber Şah’ın imamlarından olan Abdülkadir el-Badaunî’ nin Hindistan tarihiyle ilgili üç ciltlik “Müntehabü’t-tevârih” adlı Farsça eseri, Ekber Şah’ın en yakın adamı Şeyh Ebu’l-Fadl Allâmî’ nin Ekber Şah hakkında yazmış olduğu “Ekbernâme” ile Cizvit Papazlarının mektupları, Ekber Şah dönemi ve dini hayatı hakkında bilgi veren başlıca kaynaklardır.

Ekber Şah Kimdir ?

Bâbü’r hükümdarı Ebu’l-Feth Celâlüddin Muhammed Ekber Şah 1542’de Sind’deki Ömerkût kalesinde doğdu. Babası Kuzey Hindistan pâdişâhı olan Hümâyun, annesi İran asıllı Hamîde Banu’dur. Babasının ölümü üzerine, 1556 yılında, henüz ondört yaşındayken Celâleddin Ekber Şah adıyla tahta çıktı. Hâkimiyet alanı Kâbil, Pencap, Delhi ve Agra’dan ibaret olan Ekber Şah, hükümdarlığının ilk yıllarından itibaren yayılma siyâseti takip ederek, ülke topraklarını Doğu ve Güney-doğu istikâmetinde genişletti. 1595-1601 yılları arasında komşu devletleri de hâkimiyet sahasına dâhil eden Ekber Şah, Hindistan’ı tek bir merkezî idâre altına toplamayı başardı.

Ekber’in yönettiği Hindistan’da, İslâmiyet, Hinduizm, Budizm, Sihlik, Cayinizm, Hıristiyanlık, Zerdüştilik gibi dinlere mensup, pek çok kavim

yaşıyordu.

1605 yılında ölen Ekber Şah'ı diğer kral ya da padişahlardan farklı kılan yönü, aşağıda anlatılacağı üzere, yönettiği halklar için “Din-i İlahi” adını verdiği ortak bir din tasarlaması ve tatbik etmeye çalışmasıdır.

Din-i İlahi'nin İlan Edilmesi

Ekber Şah, dedesi Babür zamanından itibaren fethedilmeye başlanan Hindistan'ı vatan olarak benimsemiş, fatih olarak geldikleri bu ülkede kalıcı olmanın yollarını aramıştı. Ekber Şah Hindu, Müslüman, Zerdüşt, Budist, Sih, Cayinizm, Hıristiyan gibi pek çok din mensubunun yaşadığı bu ülkede, tebaası üzerinde manevi nüfuz kurmadan birlik sağlamanın mümkün olamayacağını düşünüyordu. Ekber Şah'ın çeşitli din ve mezheplerle ırklar arasında karşılıklı müsamahaya dayanan dostluk ve barış içinde yaşama fikrini ifade eden “sulh-ı külli” düşüncesini benimsemesinde Hocası Mir Abdüllatif etkili olmuştu.

Ekber Şah saltanatının ilk yıllarından itibaren Hindu çoğunluğun gönlünü kazanmaya yönelik uygulamalar başlattı. Kendisine veliaht doğuracak olan Hindu Rajputların kızı ile evlendi, Hindu erkeklerden alınmakta olan cizye ile mukaddes yerlerin ziyaret sırasında Hindulardan alınan vergiyi kaldırdı. Bürokraside ve ordunun üst yönetiminde pek çok Hindu'ya görev verdi.

Tebaasının manevi liderliğini üstlenmek isteyen Ekber Şah, farklı dinlerin öğreticileri ile yakınlıklar kurdu, onları tanımaya ve kendisine bağlamaya çalıştı. 1580'lere doğru Zerdüştlüğe meyleden Ekber Şah, bir süre bir Zerdüşt gibi yaşadı, sarayda gece gündüz ateş yakılmasını emrederek bu ateşin söndürülmemesi görevini Ebu-l Fadl'a verdi. Ekber Şah aynı dönemde Caynizm ve Sih inancıyla da tanıştı, sarayında bu inançların temsilcilerini bulundurdu.

Ekber Şah, 1579 yılından itibaren, Portekizli işgalcilerle birlikte gelen Cizvit papazlarını da sarayına davet ederek uzun bir süre onları misafir etti. Hıristiyanlığı öğrenmeye heves eden Şah, Cizvitlere İncil'i tercüme ettirdi, onların kilise kurmalarına müsaade etti, çocuklarının eğitimiyle onları görevlendirdi. Ancak teslis inancı bir türlü Ekber Şah'ın kafasına yatmadı. Onun öğrenme merakından umutlanan ancak umduklarını bulamayan misyonerler, yazdıkları mektuplarda; Ekber Şah'ın dinî tartışmalar sırasında sürekli haşhaş ve alkolün etkisi altında olduğunu görerek hayal kırıklığına uğradıklarını ve onun bir düzenbaz olduğunu iddia etmişlerdi.

Ekber Şah “sulh-ı külli” düşüncesini Müslümanlara kabul ettirmek için, onlar üzerinde manevi otorite kurmanın yollarını arıyordu. Tahta çıktığı sırada Müslüman halk arasında mehdîyet düşüncesi oldukça yaygındı. Ekber Şah, On altıncı yüzyılın başında mehdîliğini ilân eden Caunpurlu Muhammed'in “bin yılıcı” (mehdînin âhir zamanda bin yıl hükmedeceği

inancı) hareketi Mehdeviye öğretisinden bu anlamda faydalanmayı düşündü. Üstelik, mehdinin zuhur edeceği hicri bininci yıl olan miladi 1591 yılı çok yakındı. Ekber Şahı mehdilik konusunda, yönlendiren ve teşvik edenlerin başında Mehdevi hareketin lideri Şeyh Mübarek b. Hıdır en-Nagorî ile iki oğlu Feyzî ve Ebu'l-Fadl el-Allâmî vardı.

Ancak, mehdiyette düşüncesi karşısında en büyük engel, bu düşünceye şiddetle karşı çıkan ulemaydı ve bunlar müslümanlar üzerinde hala nüfuz sahibiydiler. Ekber Şah'ın mehdiliğinin kabul ettirilmesi bakımından öncelikle ulemanın saf dışı edilmesi ve gözden düşürülmesi gerekiyordu. Ekber Şah bunu gerçekleştirmek üzere, 1575'te başkent Fetihpur Sikri'de bir ibadethane yaptırdı. "Divanhane " denilen bu yerde Sünni ve Şii Müslüman âlim, edip ve mutasavvıfları bir araya getirerek dinî konularda münâzaralar tertip etti. Bu toplantılara katılan ulemâ arasındaki şahsi çekişmeler, ulemanın zaafı ve şer'î meselelerdeki anlaşmazlıkları öne çıkarılıp alay konusu yapıldı, ulema ve hocaların müslümanlar üzerindeki itibarları ve güvenilirlikleri yıpratıldı.

Ekber Şah daha sonra Mecusî, Hindu, Budist ve Hristiyan bilginlerini de bu toplantılara çağırmaya başladı, onların İslâm aleyhine konuşmalarını müdahale etmeden dinledi. Bu toplantılarda İslâm'ın bedevî bir millete geldiği, Babür halkı gibi yüksek bir millete uygun olmadığı, vahyin akla aykırı olduğu, Kur'an'ın Allah kelamı olmadığı görüşleri dile getirilerek, peygamberlik, vahiy, haşr, cennet, cehennem v.b. mefhumlar alay konusu edildi.

Nihayet, şartların müsait olduğuna kanaat getirilen 12 Rebiülevvel 1579 yılında, Fetihpur Sikri Ulu Camiinde minbere çıkan Feyzi en-Nagori Ekber Şah'ın ilâhî mertebeye yüceltildiğini ifâde eden manzûm bir hutbeyi okuyarak onu "müctehid-i zaman" ilan etti. Ebu'l-Fadl'a göre de Ekber Şah zamanın imamıydı, insanların Allah'ın rızasını kazanabilmeleri için O hangi yolu, hangi mezhebi seçerse, ona tâbi olmaları şarttı.

Tâcü'l- ârifîn lakâbıyla şöhret bulmuş Şeyh Zekeriya, "insan-ı kâmil" sözüyle kastedilenin Ekber Şah olduğunu, ve ona mutlak itâatin dinin emirlerinden olduğunu iddia ederek ona "kıble-i murâdât" (ona yönelince muratların gerçekleşeceği kıble) adını vermiş, bu iddialarını delillendirmek için hadis uydurmaktan çekinmemişti. Öte yandan Ekber Şah, Taceddin Ayodhanî ile de dostluk kurmuş, bu zat vasıtasıyla Abdülkerim Cîlî'nin "İnsan-ı Kâmil" öğretisini kendisine uyarlamış ve kendi inancına mensup takipçilerinden huzurunda secdeye kapanmalarını istemiştir.

Bazı Brahmanlar da Ekber Şah'ın Rama ve Krişna gibi büyük Hindu mabudu Vişnu'nun avatarı (Tanrı Vişnu'nun bedenlenerek dünyaya gelmiş hali) olduğunu söyleyerek, onu Hinduların mabudu konumuna getirmişlerdi.

Ona bağılığın dört mertebesi olarak mal, can, namus ve dinin feda edilmesi gerektiğini buna karşılık hikmet, şecaat, iffet ve adâletin elde edileceğini ilân etmişlerdi.

1582’de Ekber Şah bütün eyalet valilerinin önünde Din-i İlâhî’yi kurduğunu resmen ilân etti. Artık İslâmiyet, Hıristiyanlık, Zerdüştilik, Hinduizm, Sihlik, Caynizm ve Budizm’in inanç, ibâdet ve muâmelâtı bu dinin çatısı altında birleştirilmişti.

Din-i İlâhî’nin İtikad Esasları

Din-i İlâhî on erdeme sahip olmayı emretmiştir. Bunlar; cömertlik, kötü davranışlardan kaçınmak ve öfkeye hâkim olmak, dünyevî zevklerden el çekmek, dünyevî bağlardan ve meşgalelerden azâde olmak, takvâ, züht, basîret, yumuşaklık, şefkat, Allah’a bağılılık ve O’na ulaşmanın özlemine duyarak rûhun kirlerden arındırılmasıdır.

Bu din şehvet düşkünlüğü, iftira ve gurur gibi günahları şiddetle yasaklıyor, insanlar arasında eşitlik, âlicenaplık, takva, hürriyet, sabır, perhiz, sıdk, ihtiyat, nezâket gibi faziletleri esas alıyordu. İslâm’da ve bütün büyük dinlerde ortak olan bu prensiplere Jainizm’deki “canlı hiçbir şeyi öldürmeme” ve Katoliklerin “bekârlık” prensibi de dâhil edilmişti. Yeni dinde ahiret inancı yerine tenasüh benimsenmişti.

Ekber, kutsal bir kitaba sahip olduğunu iddiasında bulunmamış ve bir din adamı sınıfı da ihdas etmemiştir.

Bu dinin inançla ilgili prensipleri şunlardı.

1. Mutlak kudret sahibi bir Allah vardır.
2. Güneş dünyanın nimetidir. Onunla ilgili belirli anlarda özel âyinler yapılmalıdır.
3. Ekber Şah zamanın maddî ve manevî önderidir. Ona bağılılık mal, can, namus ve dinde fedakârlığı gerektirir.

“Lâ ilâhe illallah Ekber halîfetullah” sözü bu yeni dinin şehâdet kelimesi olmuştu. Bu dine giren herkes mensup olduğu dinden çıkarak tevbe eder ve bu dine girdikten sonra da mürid ve tâbî anlamlarına gelen “teşîle” adını alırdı. Bu dine mensup olanlar selam verirken “Allahu Ekber” der, karşısındaki de “Celle Celâlüh” diye cevap verirdi. Şahın isminin Celâleddin ve lakabının Ekber olması sebebiyle bu selâm şeklinin onun tanrılığının itirafı olduğu iddia edilmiştir.

Din-i İlâhî’nin Ritüelleri

Din-i İlâhî’ye göre günde dört kere güneşe ibâdet ve her gün bin defa güneşin adını anmak gerekliydi. Ekber öğleden sonra belli bir vakitte güneşin alçalmasına hürmeten eğer at üzerindeyse atından iner, uykudaysa uyanırdı.

“Güneşin saltanat günü” olarak kabul edilen pazar günü düzenlenen kabul

töreninde “mürîd adayı” Şah’a yaklaşarak başındaki sarığı onun ayakları dibine bırakır, Şah da sarığı yerden alıp tekrar adayın başına koyarak onu dine kabul eder, mürîttten Ekber Şah ’a bağlılığın dört mertebesi olarak mal, cân, din ve nâmusunu fedâ edeceğine dâir “sadâkat yemini” etmesi istenirdi. Ekber Şah’ın icat ettiğı “takvim-i ilâhî” ye göre, Şah’ın tahta çıkması, nevruz ve mihrican gibi bayramlar kutlanır, bu bayramlara dinî bayramlardan daha çok önem verilirdi. Bu dönemde; herkesin istediğı dine girmesine, dini vazifelerini yerine getirip ibâdethane açmalarına, fâizle borç verilmesine, eğlence yerlerinin ve kumarhanelerin devlet kontrolünde açılmasına izin verildi. Şarap içmek serbest bırakıldı, devlet tarafından içki satılan dükkanlar açıldı. Nevruz günü şarap içmek farz olarak ilân edildi.

Ekber Şah Döneminde Müslümanlara Yönelik Uygulamalar

Din-i İlahi’nin İslama aykırı itikad ve muamelatı dolayısıyla, Müslümanlar Ekber Şah’a tepki duyuyor, Ebu’l-Fadl’ın Şahı ifsad ettiğine inanıyorlardı. Din-i İlahi’ye karşı Müslümanların göstermiş olduğı mukavemet üzerine Ekber Şah Müslümanlara düşman kesilmiş ve İslam dini aleyhinde hasmane bir tutum almıştı.

Ebu’l-Fadl ve sarayda bulunan bir grup, Kur’an’ın Hz. Muhammed tarafından telif edildiğini yaymış, saraya yakın Müslümanlar bu grubun baskısından korkarak namazı gizli kılar hale gelmişti. Cuma hutbelerinde Hz. Peygamber ve ashâbının adlarının okunması yasaklanmıştı. Bazıları Hz. Peygamber ile Deccal’in aynı kişi olduğunu savunmaya başlamış, çocuklara Ahmed ve Muhammed gibi isimlerin konulması yadırganır olmuştu. Fâiz, içki, kumar, altın, ipek ve domuz etinin helâl sayılması sırf İslâm’a saygısızlık kastıyla yapılmıştı.

Bu dönemde, Hindistan coğrafyasında Hindu monizmi vahdet-i vücûd telâkkisi olarak Müslümanlar arasında yayılmış, ahiret inancının yerini Hindu tenasüh inancı almış, itikaden zayıf bir kısım Müslümanlar Hinduların âyin ve merasimlerine katılmaya, çeşitli nedenlerle onların putlarına ve tanrılarına dua etmeye başlamışlardı. Müslümanlar Hindu bayramlarına iştirak ederek, bu bayramları onların yaptığı gibi lambalar yakarak, pilav pişirip onu renkli çanaklarda akraba ve dostlarına göndererek kutluyorlardı

Ömer Rıza DOĞRUL’un “Ekber Bir Türk Dâhisi” adlı kitabında aktardığına göre, Cizvitlerden Pinheiro aşağıdaki ifadeler ile Ekber Şah dönemini tasvir ediyordu. ” 1595’de Lahor’da bir tek cami, bir tek Kur’an nüshası kalmamış, cami namına ne kaldı ise hepsi ahıra çevrilmişti.” , “Ekber Şah kendine göre bir mezhep vücuda getirmiş ve kendini peygamber saymıştı. Peşinden giden bir çok kimseler vardı. Fakat hepsi de onun bol bol para vermesi yüzünden peşine takılmışlardı. Hükümdar Allah’a tapıyor,

güneşe tapıyor, Hinduların mezhebine takılıyor ve Jainizm dinini tutuyordu.” (shf. 114)

İmam-ı Rabbani de 65. mektubunda o dönemi şöyle anlatıyor:

“... Bundan önceki hükûmet zamanında [Ekber şâh zamanında] müslümanlar, o kadar garib olmuştu ki, kafirler, açıkça müslümanlığı kötülüyor, müslümanlarla alay ediyorlardı. Dinsizliklerini, ahlâksızlıklarını, sıkılmadan açıklıyordu. Çarşıda, pazarda kâfirleri ve dinsizliği övüyorlardı. müslümanların, Allahü teâlânın emirlerinden birçoklarını yapması, [söylemesi ve yazması] yasak edilmişti. İbâdet edenler, islâmiyete uyanlar ayıplanıyor ve kötüleniyordu. ... Bu şerefli dînin parlaklığı, hükûmet reîslerine bağlı kılındı. Hâlbuki iş tersine dönmüş, devlet, hükûmet, islâmiyeti yıkmaya uğraşıyordu. Bu hâle yazıklar olsun, teessüfler olsun, pişmanlıklar olsun!”

İmam-ı Rabbani bir başka mektubunda (81. mektubu) o dönem hakkındaki tepkisini şöyle dile getiriyor:

“... Yüz seneye yakın bir zamandan beri islâmiyyet yardımcısız kaldı. Öyle oldu ki, kâfirler, müslüman memleketlerinde, yalnız dinsizliklerini, kötülüklerini yapmakla kalmıyorlar; müslümanlığı büsbütün yok etmek istiyorlar. Müslümanların ve müslümanlığın izini, adını bile bırakmamak için kıyasıya uğraşıyorlar. İşi oraya kadar gotürdüler ki, bir müslüman, islâmiyyetin emirlerinden birini açıkça yapmağa, hattâ söylemeğe kalksa, öldürüyorlar. “

1602’de Ebu’l-Fadl’ın öldürülmesi üzerine Ekber’in yakın çevresi ve saray mensuplarıyla sınırlı kalan, fazla yayılma imkânı bulamayan Din-i İlâhî zayıflamaya başlamış ve 1605’te Ekber Şah’ın ölümünden sonra da tamamen ortadan kalkmıştır.

Sonuç

Dönemi ile ilgili yazılı kaynaklardan anlaşıldığına göre Ekber Şah, dini yalnız akıl ve tecrübe ile üretilebilen bir sistem sanıyordu. Bu yüzden emir ve komuta ile insanların eski dinlerini ve adetlerini terk edebileceklerini, kendilerine takdim edilen yeni dini eskisi ile değiştireceklerini düşünüyordu. Ama düşündüğü gibi olmadı. Çağdaşlarının yazdıklarına göre, kendisinin mehdi olduğuna ve inşa ettiği yeni dine saraya mensup 20 kişiden başkası inanmamıştı. Tebaayı ortak bir din çatısı altında yönetmek maksadıyla üretilen din neticede, halkları birbirinden iyice kopardı ve düşman etti. Müslüman kökenli yöneticilerin İslam itikadı ile bağdaşmayan inanç ve ibadet uygulamaları, yönetici unsuru teşkil eden müslümanlar arasında şiddetli tepki gördü. Projesine müslümanların gösterdiği mukavemeti hazmedemeyen Ekber Şah, Hindularla yakınlaştı ve müslümanlara hasmane

davrandı. Özellikle Kur'an ve Peygamberle ilgili iman esaslarını tartışmaya açtı, müslümanların bazı ibadetleri yapmalarını yasakladı, bir kısım haramları helal kıldı. İktidarın bu tutumundan cesaret alan Hindular, Müslümanlara tahakküm ettiler.

Daha sonra Cihangir adı ile tahta çıkacak olan Ekber Şah'ın oğlu Selim, bütün bu olumsuzlukların müsebbibi olarak gördüğü Ebu-l Fadl'ı 1602 yılında öldürttü ve babasına ağır bir darbe vurdu. Ekber Şah sonrası Babür Şahları dedelerinin Müslümanlar nezdinde sebep olduğu tahribatı gidermeye uğraştılar. Ekber Şah'ın İslâm ile Hinduizmi birleştirme çabaları sonucu ortaya çıkan Hindu tahakkümüne karşı en büyük tepki Nakşibendîlerden geldi ve bu tarikat daha sonraki dönemlerde Hindistan'daki dinî ve siyâsî gelişmelerde önemli rol oynadı.

Netice olarak, topu topu 20 kişinin saliki olduğu bir din Hindistan'da bütün yapıları alt üst etmişti. Burada etkili olan bu dinin gücü değil, mensuplarının ellerinde tuttuğu devlet aygıtının gücü idi.

Ekber Şah bir Timur torunu olarak Osmanlı Devletine hep tepeden baktı ve hükümdarlığı döneminde Osmanlı Devleti ile resmi hiçbir ilişki kurmadı. O sırada cereyan eden Osmanlı-Safevi çatışmasında Safevilerden yana tavır aldı. Bizim coğrafyamızda fazla bilinmeyen Ekber Şah'ı Türkiye'ye Yusuf Hikmet Bayur ve Ömer Rıza Doğrul tanıttı. Yusuf Hikmet Bayur 1937 yılında II. Türk Tarih Kongresi'ne sunduğu "16. Asırda Dini ve Sosyal Bir İnkılap Teşebbüsü Ekber Gürkan" başlıklı bildiride Ekber Şah'ı modern bir inkılapçı olarak, Ömer Rıza Doğrul 1944 yılında yayınladığı "Ekber, Bir Türk Dâhisi" adlı kitabıyla onu bir Türk cihangiri ve dâhisi olarak Türk kamuoyuna takdim etmiştir.

Yararlanılan kaynaklar:

BAYUR, Hikmet. Hindistan Tarihi, TTK Basımevi, Ankara 1987, c. II-III.

BAYUR, Hikmet. 16. Asırda Dini ve Sosyal Bir İnkılap Teşebbüsü Ekber Gürkan, 1556 - 1605

(II. Türk Tarih Kongresi)., İstanbul: 1937.

DOĞRUL, Ömer Rıza. Ekber Bir Türk Dâhisi, Yüksel Yayınevi, İstanbul 1944

İMÂM-I RABBÂNÎ. Mektûbât, çev.: Komisyon, Yasin Yay., İstanbul 2004.

KADİROV, Pirim. Son Timurlu 2, Selenge Yayınları, 2004

REİS, Bedriye. XVI-XVII. Yüzyıllarda Hindistan'da Din-i İlâhî Tartışmaları Ve İmâm-I Rabbânî, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 7 [2006], sayı: 16, ss. 211-234

Sinan Tavukçu